

De ontwikkeling van de Infanterie-uniformen in het Staatse Leger gedurende de 18e eeuw

Onze kennis omtrent de uniformering van het Staatse leger is op zijn zachtst gezegd erg gebrekkig. Vooral in het tijdvak vóór 1750 zijn er vele hiaten te vinden. Hiervoor zijn verschillende oorzaken. In de eerste plaats het ontbreken van bindende voorschriften en reglementen. Weliswaar had de koning-stadhouder Willem III een tweekant 'Ordres' omtrent de kleding uitgevaardigd, doch hierin werd eigenlijk alleen maar bepaald, dat de Regimenten Infanterie elke 2 jaar, en wel in de maand mei, nieuwe kleding zouden moeten ontvangen. Deze zou vervaardigd moeten zijn van 'goede en suffisante Carsaye', terwijl de 'Surtouts, of bovenrocken van goede pye' moesten zijn.

De keuze van de snit en de kleuren van de uniformen werd aan de kolonels overgelaten.

Alleen werd er nadrukkelijk op gewezen dat 'ten einde de gemeene Soldaaten by de Kleedinge soo weinig als mogelijk mogen werden beswaart, sullen omtrent deselve Kleedinge werden geschuwt alle onnoodige onkosten en cieraaden, ronddat om reeden van deselve Benige kortinge ral mogen werden gedaan, boven de geene dewelke tot de onkosten van de ordinaris Kleedinge by sijne Hoogheids voorgaande Reglement, het welk by deesen in geheelde werd gederogeert, is vastgesteld en geordeonneert'.

Het kwam er dus op neer dat de uniformen zo eenvoudig mogelijk gehouden moesten worden, maar dat de kwaliteit van de gebruikte stoffen aan zekere eisen moest voldoen. Vandaar dat men vaak naturelkleurig; ongeveer grof laken oftewel karsaai gebruikte, terwijl alleen de voering van gekleurde baai, en de mouwopslagen soms van gekleurde karsaai waren.

Slechts enkele regimentscommandanten konden of wilden zich de luxe permitteren om gekleurde lakens te gebruiken en op een of andere wijze de kleding te verfraaien. Vaak beperkte dit laatste zich tot de uniformen van de officieren, onderofficieren en de tamboers en verdere speellieden.

Zodoende zal het Staatse leger tijdens de oorlogen tegen Frankrijk ondanks die soberheid toch een bonte aanblik geboden hebben.

Na de Spaanse Successieoorlog zijn er aanwijzingen dat de infanterie meer en meer in blauwe uniformen, veelal met rode uitmontering, gekleed werd. Geheel in overeenstemming met deze trend is dan ook de order van 1752, dat de gehele Staatse Infanterie in het blauw gekleed moest zijn, uitgezonderd de regimenten van de Schotse brigade, die hun rode uniformen bleven behouden. Eerst in 1772 verscheen een 'Reglement of Generale Ordres voor de Infanterie van de Staat'. Hierin werd weinig aan de hierboven genoemde order toegevoegd. Slechts omtrent enkele uniform- en uitrustingsstukken en wapens werden bindende bepalingen gegeven.

Zo verliep dus de ontwikkeling van de infanterie-uniform voor ieder regiment weer anders.

Een goed beeld hiervan krijgt men in een manuscript, getiteld 'Uniformer qu' eurent les Troupes Hollandaises MDCCLXVI', populairweg het 'Jassenboekje' geheten.

Hierin zijn voor elk regiment afzonderlijk alle veranderingen in de uniformen tussen ongeveer 1752 en 1795 in schema's weergegeven. Aangezien de beschrijving van dit alles een boekdeel zou vullen, moet een keuze gemaakt worden. Deze is nu gevallen op het Regiment Oranje Friesland.

Waarom Oranje Friesland?

In de eerste plaats omdat er van dit regiment juist uit de periode tussen de Spaanse en Oostenrijkse Successie-oorlogen vrij veel bekend is.

Tevens kan dit regiment als voorbeeld dienen voor de z.g. Oranje Regimenten: Oranje Gelderland, Oranje Friesland, Oranje Stad en Lande, Oranje Drenthe en de Regimenten Oranje Nassau.

Het regiment werd opgericht in 1639 onder George Frederik van Schwartzenberg en kwam in 1666 aan Hendrik Casimir II, stadhouder van Friesland, waarbij het regiment de naam kreeg van Nassau-Friesland. Toen Johan Willem Friso in 1702 de titel van Prins van Oranje verwierf, veranderde de naam in Oranje Friesland, welke naam behouden bleef tot 1795, toen het regiment opging in het 3e bataljon van de 4e Halve Brigade van het Bataafse leger.

De uniformen

De eerste gegevens omtrent de uniformering van het regiment stammen uit de jaren 1672-'74. Een tweetal gekleurde tekeningen uit die tijd tonen een vaandrig en een onderofficier. De vaandrig draagt een rode justacorps met lichtblauwe opslagen. Deze laatste zijn evenals de panden van het kledingstuk afgezet met witte galons met smalle gouden randen.

Donkerblauwe korte broek en witte kousen. De sjerp om het middel is lichtblauw en geel, de heraldische kleuren van het wapen van Nassau. De strikken op de hoed, op de opslagen en op de schoenen zijn in dezelfde kleuren. De hoed is grijs met langs de rang een donkerrood-zwarte pluimage.

De degen aan een witte met goud bestikte bandelier heeft een zwarte lederen schede en een verguld metalen gevest.

Het vaandel bestaat uit smalle lichtblauwe en gele banen met in het midden het Nassause wapen binnen een groene bladerkrans.

De onderofficier, 'Veldtwaibel derer Laib-Compagnie Printz Nassawischen Regiments zu fuesz', is wat eenvoudiger gekleed: rode justacorps met blauwe opslagen, blauw vest en broek. Koperen knopen en smalle galons op de opslagen, lichtblauwe en gele linten op de schouders en strikken in dezelfde kleuren op de grijze hoed en op de schoenen. Bewapening een hellebaard en een, met witmetalen gevest voorziene, degen in bruinleren schede. (Cabinet d'étampes, Parijs).

Deze rode uniformen betekenen nog niet, dat het gehele regiment in die kleur gekleed was. Omstreeks 1700 kwam het vaak voor dat de officieren en onderofficieren een afwijkende uniform droegen.

Het is niet onmogelijk, dat het regiment toen reeds in het blauw gekleed was. In ieder geval was dat zo in 1692, toen aan het regiment o.a. de volgende goederen verzonden werden: 9600 el blauw en 4320 el rood carsaai, 400 dozijn almassen (lissen), 360 gros tinnen knopen en 104 grenadiersmutsen. Hieruit zou men kunnen opmaken, dat de uniform toen bestond uit een blauwe rok met rode opslagen, tinnen knopen en om de knoopsgaten witte (?) lissen; rood vest en dito broek.

In 1731 wordt melding gemaakt van een zending blauw en rood carsaai, grote en kleine koperen knopen en wit koord om te boorden (de knoopsgaten zullen bedoeld worden).

Verder nog 1220 paar soldatenkousen, 536 soldatenhoeden en 594 nestels.

Het regiment was dus nog steeds in het blauw met rode uitmontering. Alleen de knopen waren nu van koper in plaats van tin. De snit van de rok en de vorm van de hoeden zullen natuurlijk wel naar de heersende mode veranderd zijn.

Een tegeltableau in ons museum laat zien hoe een grenadier - mogelijk een officier of een onderofficier van de grenadiercompagnie in die periode gekleed was. Op de kleine klep van de grenadiersmuts ziet men de initialen van de Stadhouder W.H.K.F. (Willem Hendrik Karel

Friso), terwijl op het grote voorschild een - waarschijnlijk koperen - granaat prijkt. De belangrijkste documentatie uit de jaren rond 1730 bestaat uit een serie officiersportretten, geschilderd door J. Accama, in het Friesch Museum.

Een dergelijke officiersgalerij' is niet alleen uniek in ons land, maar het is tevens de oudste van die aard in Europa. Omstreeks 1750 kwamen dergelijke series portretten, vooral in Duitsland en Oostenrijk veelvuldig voor. In ons land is alleen nog een drietal portretten van officieren van het Regiment Hollandse Gardes, geschilderd door Jean Fournier in 1752, te beschouwen als een poging om een dergelijke officiersgalerij samen te stellen.

De portretten uit het Friesch Museum geven een uitstekend beeld van de officiersuniformen van het regiment. De blauwe rok heeft een smalle liggende kraag, betrekkelijk smalle borstkleppen en open mouwomslagen, alles van rood laken en afgezet met zilveren galons. Op de borstkleppen 9 zilveren knopen, gerangschikt in 3 groepen van 3; de knoopsgaten geboord met zilverdraad. Onder de borstkleppen ziet men, dat de voorpanden afgezet zijn met zilvergalon en dat zich daar ook nog tenminste twee knopen en met zilverdraad afgezette knoopsgaten bevinden.

De zakkleppen zijn ook bezet met zilvergalon, terwijl de knopen in de taille eveneens omzet zijn met hetzelfde galon.

Het vest is van rood laken met langs de voorzijden een zilveren galon, dito knopen en waarschijnlijk in zilver geborduurd knoopsgaten.

Alle officieren dragen een oranje sjerp over de rechterschouder en verder op diezelfde schouder een zilveren nestel als algemeen gebruikelijk officiersdistinctief. Rangonderscheidingstekens bestonden toen nog niet.

Hoewel het slechts een détail betreft, is het toch interessant dat in 1739 aan het 2e bataljon van het regiment, gelegerd te Emden, 440 patroontassen met riemen, koperen gespen en wapens gezonden werden. Blijkbaar waren de patroontassen dus versierd met het stadhouderswapen.

Een jaar later wordt blauw en wit carsaai, rode baai, (voor de voering), _nestels met tinnen pijpen, kemelshaar galon en tinnen roks- en camisoolknopen gezonden.

Hieruit blijkt, dat nu het vest en de broek van witte carsaai gemaakt werden en dat de tinnen knopen weer in ere hersteld waren.

Na 1750 komen meer gegevens over de uniformering los.

Weliswaar zijn er nagenoeg geen prenten of tekeningen van de volledige uniformen bekend, maar men kan toch een idee krijgen omtrent de snit en de uitmontering van de kleding door een aantal gekleurde schematische afbeeldingen.

De eerste stamt uit 1753 en is getiteld 'Lijste van de Troupes der Vereenigde Nederlanden met schetz van de Uniformen van Yder Regiment en Corpsen en waar zij thans in garnisoen leggen'. (sic)

Hierop wordt 'Oranje Vrieslandt te Zwolle' vermeld als 'Oranje Gelderland'. Dit betekent een blauwe rok, zonder kraag, met rode borstkleppen, opslagen en voering. Op de borstkleppen 7 witte lissen met dito kwastjes; onder de kleppen nog 2 dergelijke lissen; twee op de opslagen en 3 op de zakkleppen.

De knopen zijn van wit metaal; vest en broek wit.

Het tweede, veel belangrijker, document is het in het begin van dit artikel reeds genoemde 'Jassenboekje'. Hierin wordt Oranje Friesland afgebeeld in een drietal schema's.

Het eerste daarvan is niet gedateerd, maar komt sterk overeen met dat uit de 'Lijste van de Troupes'. De borstkleppen en opslagen zijn hier echter afgezet met witte galons en de lissen hebben nu geen kwastjes meer. Op de schouder een blauwe schouderlap, afgezet met wit galon.

Het tweede schema draagt evenmin een jaartal. De snit van de opslagen is nu veel nauwer geworden, terwijl de lissen nu breder en puntig uitlopend zijn.

Deze laatste zijn bovendien weer van kwastjes voorzien. De schouderlap is nu rood, met wit galon omboord.

Tenslotte komt in het laatste schema van 1774 een rood kraagje op de rok. Op deze laatste twee schema's is het aantal lissen op de borstkleppen verminderd tot zes, gerangschikt in paren, en dat onder de kleppen tot twee.

Vergelijkt men deze schema's nu met die van de andere z.g. 'Oranje regimenten', dan ziet men dat daar de ontwikkeling van de uniformen op analoge wijze verloopt.

Slechts in ondergeschikte details zijn kleine verschillen, b.v. in de vorm en de kleur van de schouderlap. Om deze studie af te ronden, zou ik willen wijzen op enkele gekleurde tekeningen uit het laatste kwart van de 18e eeuw. Deze geven een goed beeld van de uniformering en uitrusting uit dat tijdperk.

Daar is dan in de eerste plaats een prachtige gouache van de hand van Macalester Loup en een gekleurde kopergravure, die waarschijnlijk gemaakt is naar een andere tekening van dezelfde kunstenaar.

Hoewel beide het Regiment Oranje Nassau betreffen, geven zij even goed de uniformen van het Regiment Oranje Friesland weer.

Zulks is ook het geval bij een anonieme, primitieve aquarel in de verzameling van het museum. De titel luidt: 'ORANJE GELDERLAND, 2 bat.', terwijl op de achterzijde de volgende tekst geschreven staat:

'2 bat Orange Gelderland, R.O.G.; 2 bat Orange Friesland, R.O.F.; 2 bat Stad en Lande en Drenthe, R.O.S.; 2 bat Orange Nassau 1e Rgt, R.O.N. en 2 bat Orange Nassau 2e Rgt, R.O.N. alle conform de monteeringe van het Regiment Hollandsche Gardes te Voet'. Vergelijkt men deze afbeelding uit 1782 met die van de grenadier uit ongeveer 1730, dan ziet men wel welke veranderingen de kleding in 50 jaar heeft ondergaan. Aangezien deze primitieve tekening niet bijzonder duidelijk is in de details, is het beter om bij deze vergelijking de fraaie O.I. inkt-tekening van een grenadier van de Hollandsche Gardes uit 1792 te betrekken.

Officersportretten uit de tweede helft van de 18e eeuw zijn schrijver dezes niet bekend, maar als de analogie tussen de uniformen van de Oranje-regimenten ook opgaat voor die van de officieren, dan zullen deze zeer eenvoudig geweest zijn. Van Oranje Gelderland zijn officersportretten bekend, waar op de rode uitmonstering volkomen vrij is van galons of lissen. De enige versiering is de zilveren nestel als officiersdistinctief op de rechterschouder.

ICONOGRAFIE

'Fahnrich Nassawischen Regiments, mit der Leibfahne'

'Veldtwaibel dere Laibcompagnie Printz Nassawischen Regiments zu Fuesz'. Anonieme gekleurde tekeningen.

Cabinet d'estampes Bibliothèque Nationale Parijs.

Grenadier (mogelijk officier of onderofficier van de grenadier-compagnie)

Tegeltableau K.N.L.W.M. Leiden.

Portretten van de officieren van het Regiment, door B. Accama, 1731.

Friesch Museum Leeuwarden.

'Lijste van de Troupes der Vereenigde Nederlanden met schetz van de Uniformen van Yder Regiment en Corpsen en waar rij thans in garnisoen leggen'. 1753

Destijds in Krijgsgeschiedkundig Archief, copie in K.N.L.W.M., Leiden.

'Uniformes qu'eurent les Troupes Hollandaises MDCCLXVI.' (Jassenboekje)

Sectie Militaire historie 's-Gravenhage.

'Regiment Oranje Nassau, uniform van 1773'. Gouache door R.(?) Macalester Loup

Sectie Militaire historie, 's-Gravenhage

'Oranje Nassau Lijf Reg.nt. van Zijn Hoogheid. R.O.F. (sic)

Gekleurde kopergravure K.N.L.W.M. Leiden

'Orange Gelderland, 1782'. Anonieme aquarel, voorstellende een grenadier van het regiment.

K.N.L.W.M. Leiden

'Hollandsche Gardes. Grenadiers Na 1792 Gewassen O.I. inkt-tekening

K.N.L.W.M. Leiden.